

Zsebők Csaba

A macedónkérdés 1878-tól az első világháború végéig és a macedón nemzet kialakulásának kezdetei

The Macedonian-Question from 1878 until the End of the First World War and The Beginning of the Formation of the Macedonian Nation

One of the most controversial capital in the history of the balkan Peninsula is the question of Macedonia. Macedonia is not a land easy to define geographically, and to follow the development of the Macedonian nation is even more difficult. The territory and its population are claimed by the Serbs, Greeks, Bulgarians and Albanians. At the same time the population of the Macedon Republik consists of several ethnical groups, so it is a typical scene of Balkan nationalism.

Bevezetés

A Balkán-félsziget történetének egyik legvitatottabb fejezete a macedónkérdés. Makedóniát mint földrajzi területet sem könnyű behatárolni, de ennél is bonyolultabb feladat a macedón nemzet kialakulását nyomon követni. A makedóniai szlávok külön etnikumként, majd nemzetként való létét a XIX. század első felétől vitatják mind a balkáni, mind más nemzetek. A macedón nemzet létét sokan még ma is megkérdőjelezzik, pedig az 1991 óta létező Macedón Köztársaság többségi nemzete a macedón. A macedónok nemzettudatának kialakulása, nemzetté válása azonban a II. világháború utáni évtizedekre tehető, hiszen a titói Jugoszlávia macedón tagköztársaságában mehetett át az ortodox vallású szláv lakosság azon a fejlődésen, amely mindezeket eredményezte. Az 1990-es évek történései szolgáltatják a perdöntő bizonyítékot arra, hogy a macedón nemzet kialakulása legkésőbb a XX. század nyolcvanas éveire befejeződött.

Makedóniát a vizsgált korszakban a bolgárok, a szerbek és a görögök egyaránt maguknak vindikálták, de a terület egy részére már az albánság is többször kinyilvánította igényét. A macedónokat szomszédai és a velük foglalkozó kutatók, politikusok jelentős része mesterségesen kreált nemzetnek tartotta, sőt tartja, akárcsak a nyelvüket, amelynek a létét, önállóságát Bulgária – a dimitrovi korszaktól eltekintve – csak 1999-ben ismerte el. Makedónián – mint földrajzi területen – jelenleg három ország, a Macedón Köztársaság, Görögország és Bulgária osztozik. Ugyanakkor a Macedón Köztársaság is több – legkevésbé hét – nemzetiség által lakott, így a balkáni nacionalizmusok találkozásának színtere. Nem lehet megfeledezni arról sem, hogy az 1940-es évek második felétől egészen az 1980-as évek legvégéig Makedónia területét a szovjet blokk, az Egyesült Államok és szövetségesei, valamint az el nem kötelezett vagy semleges országok érdekszféráinak határai is megosztották.

A jelen írás alapvető megközelítésmódja a történetiség, rendezőelve a kronológia. A magyar nyelvű szakirodalomban a macedónkérdésről, illetve a macedónok modern kori történetéről nem született még összefoglaló munka. E dolgozat csak egyfajta kísérlet arra, hogy a témára vonatkozó sokrétű tudásanyagot – a sokszor egymásnak ellentmondó adatokkal – átnézve, újragondolva korlátozott terjedelmű, közérthető összefoglalást ad-

jon. A munka – jellegéből adódóan és a lehetőségeknek köszönhetően – nem foglalkozik eddig ismeretlen eseményekkel, de a vonatkozó magyar és angol nyelvű szakirodalom jelentős részének, az elektronikus könyvtárakban fellelhető – angolra fordított – macedón történeti munkáknak, valamint számos forrásnak az áttekintésén alapul. A források közül kiemelésre kívánkoznak a népszámlálási statisztikák, a hadijelentések, politikusok, történészek, földrajztudósok, nyelvészek, irodalmárok munkái, memoárjai, levelei, beszédei, a különböző politikai pártok, szervezetek és a Komintern határozatai.

Vállalkozásunk céljai közé tartozik még a makedón, macedón, makedóniai szláv, macedo-szláv, illetve a Makedónia, Macedonia stb. elnevezések körüli *fogalmi zűrzavar* feloldása, a helyes használatukra való – remélhetően sikeres – törekvés. Problematikus ugyanis magának a területnek és szláv nyelvű népességének megnevezése is. A magyar szakirodalomban ugyanúgy találkozhatunk a Makedónia, mint a Macedonia, vagy akár a makedón, macedón, macedo-szláv s a makedóniai szláv megnevezésekkel.

A magunk részéről Makedóniát földrajzi területnek tartjuk, míg Macedóniának csak az 1944–1945-től 1991-ig fennállt jugoszláv tagköztársaságot, illetve az 1991-től létező Macedón Köztársaságot tekintjük. Makedónia – mint földrajzi terület – részeit szokás Égei-, Vardar- és Pirini-Makedóniának nevezni. Ezt támogatjuk mi is annak ellenére, hogy találkozhatunk például a Vardar-Macedónia névvel is, csakúgy mint egyes 1944–1945 előtti forrásokban is a Macedonia elnevezéssel. A makedón és a macedón megnevezések mellett egyaránt több érv szól. 1944–1945-ig Égei-, Vardar- és Pirini-Makedónia ortodox keresztény vallású szláv lakosságára mindkettő alkalmazható. A muzulmán vallású szláv pomákok azonban nem illethetők ezekkel a nevekkel. Fontos hangsúlyozni, hogy az ortodox keresztény vallású szlávok szerb nyelvű tagjait Makedóniában sem lehet makedónnak, macedónnak nevezni. A bolgár–makedón vagy bolgár–macedón kapcsolatban annak összetettsége miatt a megnevezések kérdésében is nehéz állást foglalni. A makedóniai szláv megjelölés például a pomákkérdés miatt sem szerencsés. A macedo-szláv elnevezés helyesnek tekinthető, csakúgy, mint a makedón, de a – magyar szakirodalomban – a macedón a legelfogadhatóbb. 1944–1945 után ugyanis a vardar-makedóniaiakra feltétlenül a macedón megnevezés a legalkalmasabb, s az ottani irodalmi nyelv is macedón. Igen nehezen oldható meg, hogy 1944-ig makedónokról beszéljünk, akkortól pedig macedónokról. Pirini-Makedóniában ugyancsak – többek között – macedónok élnek, őket a legszerencsésebb – önmeghatározásuk és a többségük által is beszélt macedón irodalmi nyelv alapján – pirini macedónoknak hívni. Az Észak-Görögországban élő – már csak kisszámú – szlávra napjainkban kevésbé alkalmazható a macedón kifejezés. Az 1950-es évekig ezt a népességet macedónnak is lehet nevezni. Görögország szláv lakosságának legnagyobb része azonban a XX. század harmadik harmadában – bizonyos megfontolásokból – bolgárnak vallotta magát. Ezért – az 1990-es évek történései ellenére – őket a leghelyesebb égei-makedóniai és trákiai – ortodox – szlávoknak nevezni. Az egész kérdéskört tovább bonyolítja Trákia és a trákiai lakosság kérdése, hiszen a területen tapasztalható egyfajta makedón-trák dualitás is, ahol – többek között – törökök, görögök, pomákok és bolgárok – vagy macedónok – élnek.

Kiemelt figyelmet kell fordítani a nyugati – gregoriánus – és a keleti – juliánus – naptár egyeztetésére is. A keleti naptár 1800. február 28-ától 11. 1800. február 28-a és 1900. február 28-a között 12, 1900. február 28-ától pedig 13 napos késésben volt a nyugatival szemben.¹ Jelen írásban a nyugati naptár szerint jeleztük az eseményeket.

¹ Ld. Szentpétery Imre: *A kronológia kézikönyve*. Könyvértékesítő Vállalat, Budapest, 1985.

Makedónia a XIX. század harmadik harmadában

Makedónia egy 65–70 ezer négyzetkilométer nagyságú terület, amelyet délről az Égei-tenger, az Olümposz és a Pindosz-hegység, nyugatról az Ohridi-tó és az albán hegyek, északról a Sar-hegység és a Cserna Gora, keletről pedig a Rodope-hegység határol. A terület lakossága a XIX. században a délkelet-európai átlaghoz képest is felettébb tarka képet mutatott. Ezen a nem túl nagy területen kb. kétmillióan: egyes délszláv, görög, török, albán és román² nyelvjárásokat beszélő etnikai csoportok – kiegészülve cigányokkal, szefárd zsidókkal és örményekkel – éltek együtt. Az egyes entitások lélekszámát azonban nehezen lehetett pontosan meghatározni. Az etnikai sokszínűség tette Makedónia hovatarozásának kérdését a XIX. század harmadik harmadától az egyik legjelentősebb balkáni problémává.

Makedóniának a XIX. században nem voltak rögzített politikai határai: a törökök a Szaloniki-, a Monasztiri- és a Koszovói-vilajet között osztották fel.

Makedónia stratégiai helyzetéből adódó jelentősége máig sem csökkent. A terület a Balkán-félsziget szíve, Makedónián átvezet a legtöbb fontos közlekedési útvonal; itt húzódik a Vardar, valamint a Sztrumica folyók völgye. Isztambul után Szaloniki volt a legnagyobb balkáni kikötő, mindemellett Makedónia gazdasági központja is. 1888-ban készült el a Szalonikit Belgráddal összekötő vasútvonal. A stratégiai – és a gazdasági – adottságokból kiindulva a balkáni nemzetek úgy vélték, hogy közülük az lesz a legerősebb, aki megszerzi ezt a területet.³

A görögök, a bolgárok és a szerbek egyaránt igényt tartottak makedóniai területekre, de a románok is kiemelt figyelmet fordítottak Makedóniára az aromunok miatt, sőt még a legújózanabbul gondolkodó albán nemzeti vezetők is Koszovót és Monasztirt a kialakítandó albán autonóm terület részeként képelték el. E nemzetek a történelmi érvek mellett a lakosság etnikai és vallási összetételére és az erőegyensúly fenntartásának szükségességére hivatkoztak. Az erőegyensúlyra való törekvés alakította ki azt a gondolkodásmódot, miszerint ha egy állam területekkel bővül, akkor a szomszédait hasonló nagyságú terület illeti meg.

Makedónia hovatarozásának kérdése 1878 óta az egyik legnagyobb feszültségforrás a balkáni országok között. Az 1878-as San Stefano-i békében a terület szinte egészét, valamint Trákiát Bulgáriának juttatták. Az akkori felfogás szerint a két terület etnikai sajátosságai ezt követelték. Az új ország határait ott húzták meg, ameddig a bolgár exarchátus joghatósága terjedt. A berlini kongresszuson a San Stefano-i Bulgáriát felosztották három részre, de a bolgár kormányzat és a közvélemény továbbra is azt tartotta, hogy a makedóniai szlávok nagy része bolgár.

A bolgár, a szerb és a görög érvelésnek ugyanúgy megvolt az alapja, mint az egyelőre még csak regionális öntudatot képviselő makedóniai mozgalmakénak.

A görögök úgy vélték, Makedónia ortodox keresztény lakosságának jelentős része az elszlávosított vagy szláv nyelvű nemzettársaikból áll, akik Görögország határainak északra való kitolásával visszagörögösíthetők. (Ráadásul a terület az ókori görögséghez kötődött, majd a Bizánci Birodalom része volt, s 1870-ig egész Makedónia a lényegében görög nemzeti intézményként működő konstantinápolyi patriarchátushoz tartozott.)

A legsúlyosabb etnikai vonatkozású kérdés azonban – mivel a vidék lakói többségének a nyelve egyértelműen megkülönböztethető volt a görögtől, a töröktől és az albántól – a

² A makedóniai románok más néven: aromunok, cincárok, kucovlachok, vlahok, stb.

³ A XIX. századi Makedónia gazdaságáról részletesebben ld. Jelavich, Barbara: *A Balkán története I–II*. Osiris Kiadó – 2000, Budapest, 1996. II. 84. p.

szlávokon belüli felosztás maradt. Makedónia nyelvi szempontból lényegében átmeneti területet képezett Ó-Szerbia és a szorosan vett bolgár területek között. A makedóniai ortodoxok többségükben különböző keleti délszláv nyelvjárásokat beszéltek, s nyelvileg a bolgárokhoz álltak a legközelebb. Népművészetük, zenéjük, szokásaik, hagyományaik, népi hitviláguk vagy a bolgárokéhoz, a szerbekéhez, illetve mind a kettőhöz hasonló volt. Mivel a lakosság jelentős része analfabéta volt, az írott nyelv sem adhatott segítséget az etnikai hovatartozás meghatározásához. Szláv makedón állam soha nem létezett,⁴ ugyanakkor a területet az első és a második Bolgár Birodalom is uralta, nem beszélve a Dusan István alatt fénykorát élt Szerbiáról.

A szerbek egyébként „hegyi-” vagy „déli szerbeknek” tartották a makedóniai szlávokat. A bolgárok viszont Makedóniát „nyugati bolgár” területnek „titulálták”, mint ahogyan az ottani szláv lakosságot bolgároknak. Jellemző, hogy míg egy 1899-es szerb elemzésben körülbelül kétmillió szerbet, s csupán 60 ezer bolgárt mutattak ki, addig egy 1900-as bolgár beszámolóban 1 200 ezer bolgárról és mindössze 700 szerbről írtak.⁵ Egy 1904-es török összeírás szerint viszont a Szaloniki-, Monasztiri-, valamint a Makedónián túlnyúló Koszovói vilajet 3 173 100 lakosából 54,2% török, 20,5% görög, 15,6% bolgár, 5,3 % szerb, 1,5 % izraelita, 0,9% kucovlach.⁶

Látható, itt nemhogy külön makedóniai szlávokról, de még az albánokról sem történik említés. Megint más etnikai képet mutatott az 1906-os török népszámlálás, amely – a millet-rendszeren alapulva – 1 145 849 muzulmánt, 623 197 a konstantinápolyi patriarchátus fennhatósága alá tartozó görög ortodoxot és 626 715 az ohridi exarchátushoz tartozó bolgár ortodoxot regisztrált.⁷ Az albánok többségét a muzulmánok közé sorolták, a szerbeket pedig vagy a bolgárokhoz, vagy a görögökhöz. Sőt az exarchátus területén kívül élő bolgárok is a görög ortodoxokhoz soroltattak. Bajderov viszont a – szerinte – 2 301 800 makedóniai lakos 47,6 százalékát tartotta bolgárnak, 23,5 százalékát töröknek, 11 százalékát görögnek, 8 százalékát albánnak, 4,6 százalékát zsidónak, 3,4 százalékát vlahnak, illetve románnak, 1,9 százalékát pedig cigánynak.⁸

Megállapítható tehát, hogy Makedónia lakosságának összetételéről nem készült egyetlen megbízható statisztika sem, a nemzeti, vallási részrehajlás mindenütt kiütöközik. Az viszont biztos, hogy keresztények és mohamedánok is nagy tömegekben éltek e vidéken, s hogy a keresztények közül többen tartoztak az exarchátushoz, mint a patriarchátushoz.⁹

A makedóniai szlávokat részben ez utóbbi tény miatt tartották az európai tudósok és politikusok is bolgároknak, részben pedig, mert nyelvük – a területen beszélt nyelvjárás – a bolgárhoz állt a legközelebb. Igaz, Karl Hron német etnográfus a „makedóniaiakat” önálló nemzetnek tekintette a történelmük és a nyelvük miatt... Ugyanakkor a makedóniai szlávok regionális öntudata a XIX. században már egyértelműen megmutatkozott. A

⁴ Egyes macedón történészek az első Bolgár Birodalom egyik utódállamát, Sámuel cár országát az első macedón államalakulatnak tartják. Sámuel 976-tól uralkodott, a basileus címet 987-től viselte. 1014-ben Prilepben halt meg.

⁵ Ld. Palmer, Alan: *The Lands Between. A History of East-Central Europe since the Congress of Vienna*. London, 1970, 105. p.

⁶ Ld. Pándi Lajos (szerk.): *Köztes-Európa 1763–1933* (Térképgyűjtemény). Osiris Kiadó, Budapest, 1997. 226. p.

⁷ Ld. Jelavich, Barbara: i. m. II. 85. p.

⁸ Ld. Pándi Lajos: i. m. 226. p.

⁹ Arról, hogy Makedóniában és Trákiában hányan tartoztak a patriarchátushoz, illetve az exarchátushoz, ld. Pándi Lajos: i. m. 166. p.

makedóniai származású bolgár politikus, Dimitar Rizov így vélekedett erről: „Az emberek csak ’makedóniai keresztények’ voltak, s akkor, amikor a görög propaganda kibontakozott, lettek ’makedóniai keresztény szlávok’ ...A szüleink azt mondták otthon ... ’makedóniai keresztény szlávok’ vagyunk...”¹⁰

A XIX. században a Makedónia kifejezést gyakorlatilag csak földrajzi értelemben használták. A makedóniai szlávokat nem tekintették a többi etnikumtól megkülönböztetendőnek. Ekképpen a kor diplomáciai és más jellegű feljegyzéseiben sem esik szó külön macedón nemzetről. Láthattuk, a berlini kongresszus idején a nagyhatalmak politikusai Makedóniát – etnikai sokszínűsége ellenére – tulajdonképpen bolgár területnek kezelték. Ez a tény elsősorban a görögök és a szerbek érdekeit sértette. A görög nemzeti vezetők úgy gondolták, országuk fennhatósága alá vonhatják szinte egész Makedóniát. Igényüket alátámasztó érveikről már esett szó, s ez már egybecsengett azzal a tévhitükkel, hogy a térség lakosságának túlnyomó része görög. Ezt komolyan elhitték, hiszen a városok lakosainak nagy része valóban görög és török volt. Nem így azonban a vidéki, falusi népesség. A konstantinápolyi patriarchátus fennhatósága révén a görögök kezében volt a kulturális és a vallási élet irányítása.¹¹ Ők pedig minden, a patriarchátus joghatósága alá tartozó ortodox keresztényt görögnek tartottak. A Porta azonban – főként a bolgár nemzeti mozgalom leszerelésére – 1870-ben beleegyezett a bolgár exarchátus létrehozásába, s ennek joghatósága alá került Makedónia nagyobbik, északi része is.¹² Ha egy adott terület lakosságának kétharmada az exarchátushoz kívánt csatlakozni, akkor azt megtehetette.

Az 1860-as években tehát még a görög kulturális hatás dominált Makedóniában. Az exarchátus megalapítása nyomán azonban egyre erősödött a bolgár befolyás. A szláv lakosság számára az ógyházi szláv nyelvű mise a görög nyelvűnél természetesen sokkal vonzóbbnak bizonyult. A bolgár exarchátus így a századfordulóig növelhette a területét. Nem csoda, hogy a bolgárok túlnyomó része azt hitte, a makedóniai szlávok nemzeti része. Nem szabad azonban elfelejteni, hogy a feltehetően kis számú szerb is az exarchátushoz csatlakozott. Mindemellert egyértelmű, hogy a makedóniai szlávok inkább az ógyházi szláv nyelvet részesítették előnyben. Ez azonban, még ha pozitívumként is volt értékelhető, egyfelől a bolgárok, másfelől a makedóniai szlávok számára, az utóbbiaknak egyfajta behatárolt lehetőséget nyújtott csupán.

A konstantinápolyi patriarchátus befolyása tehát csökkent, a görög egyház és politikai elit azonban – annak ellenére, hogy nyilvánvalóvá vált a keresztények többségének szláv mivolta – továbbra is bizonygatta Makedónia görög jellegét. Még mindig azt tartották, hogy a helyi szlávok többségükben szlavofon görögök, tehát olyan személyek, akik valamilyen szláv „furcsa görög nyelvet” beszélnek, de görög nemzeti érzésűek. A görögség vezető szerepe azonban egyértelműen a múlté lett, kivéve persze az Égei-tenger partvidékét és környékét, Égei-Makedóniában.

Az exarchátus létét, befolyását kihasználva a bolgárok Szkopjében, Ohridban, Monasztirban, Veleszben és Sztrumicában püspökségeket alapítottak, amelyek a bolgár állam segítségével 1900-ra már mintegy 900 bolgár tannyelvű iskolát, valamint papi szemínáriumokat, tanítóképzőket működtettek. A kulturális és a politikai propagandában az 1884-ben – bolgárok által – alapított Círill és Metód Társaság járt az élen.

¹⁰ Virtual Macedonia: Historical Archives About Macedonia XXVI. www.vmacedonia.com/history/mkarchiv.html

¹¹ Az ohridi patriarchátust 1767-ben számolta fel a Porta.

¹² Ld. Pándi Lajos: i. m. 166. p.

A szerbek Makedónia északi felén próbálták befolyásukat növelni. A szerb állam 1878-ig lényegesen nagyobb hangsúlyt fektetett a boszniai, hercegovinai és koszovói területek feletti hegemonia megszerzésére. Bosznia és Hercegovina osztrák–magyar megszállását követően azonban a szerbek – egyelőre – csupán dél felé terjeszkedhettek. Egy 1881-es megállapodásban az osztrák–magyar külpolitika irányítói kifejezték ez irányú elvi támogatásukat a szerb uralkodónak. Nem csoda, hogy a szerbek ezután makedóniai kulturális offenzívába kezdtek. A makedóniai szlávok délszerb mivoltát alátámasztandó, tanulmányok íródtak a makedóniai nyelvekről, népszokásokról. A statisztikai adatok is a szerb igényeket voltak hivatottak szolgálni, ennek megfelelően megbízhatóságuk ugyancsak kétségbe vonható. 1886-ban a szerbek megalapították a Szent Száva Társaságot. 1887-től Szerbia sorra nyitott konzulátusokat Szkopjében, Szalonikiben, Monasztirban és Pristinában. A szerbek számára azonban nem volt könnyű ez a „kulturális misszió” az exarchátus és a patriarchátus területén. A török hatóságok csak 1902-ben engedélyezték a szerb püspökség felállítását Szkopjében. A századforduló idején egyébként mintegy száz szerb nyelvű iskola működött Makedóniában, tehát körülbelül tizedannyi, mint bolgár.

A szerbek – mivel az iskolák alapításában nem versenyezhettek a bolgárokkal és a görögökkel – az 1880-as évektől más eszközökkel próbálkoztak. A Szent Száva Társaság – a szerb propaganda letéteményese – makedóniai fiataloknak ösztöndíjakat biztosított, lehetőséget adva belgrádi továbbtanulásra is. Mindemellett a szerbek megalkották a „macedonizmus” ideológiáját, aminek a szellemi szülőatyja Stojan Novaković professzor volt. A szerb vezetést aggasztotta Bulgária és Kelet-Rumélia egyesülése, s el akarták kerülni, hogy Makedónia is a bolgár állam része legyen. Novaković 1886 augusztusában találkozott az irányításával Isztambulban megszervezett Titkos Macedón Bizottság tagjaival. Ezután a belgrádi kormány kinevezte a professzort isztambuli követté. Novaković kidolgozta a Makedóniában követendő szerb stratégiát, amelyet a Program című munkában, míg a közös szerb–görög propaganda részleteit a Konceptióban foglalta össze.¹³ A Programban Novaković kifejtette: „Tiszta macedón nyelven kell írni, de mivel a macedón nyelv irodalmilag nem eléggé kialakult, minden bolgár kifejezést vagy szót ki kell vetni belőle, és szerbekkel kell helyettesíteni őket.” A professzornak abban igaza volt, hogy a makedóniai szlávok nyelve „irodalmilag nem eléggé kialakult”; macedón irodalmi nyelv még több mint hat évtizedig nem létezett. A nyelvpolitikai teendők mellett Novaković más feladatokat is meghatározott: „A macedón népben el kell ültetni a szerb szellemet, be kell bizonyítani, hogy nem bolgárok, nincs semmi közük a bolgárokhoz, és hogy a bolgárok a macedón nép ellenségei... A legerélyesebb propagandát kell folytatni, a bolgár püspököket és tanítókat ki kell kergetni Macedóniából, és a helyükre macedóniai szerb szellemben nevelt püspököket és tanítókat kell kinevezni.” A professzor elképzelései nem nélkülözték az ellentmondásokat, egyfelől azt követelte, hogy „tiszta macedón nyelven kell írni”, a Konceptióban található javaslata szerint viszont „az lenne a feladat, hogy minden környezetben támogassuk és terjesszük a gyakorlatot: Macedóniában nincs semmiféle más nép, mint szerbek és görögök”.

1887-ben Novaković már más megoldást javasol a Svetoslav Simić szerb kultuszminiszterhez írt levelében:¹⁴ „Mivel a bolgár eszme, amint az mindenki előtt ismeretes, mély gyökereket eresztett Macedóniában, úgy vélem, hogy csaknem lehetetlen megin-

¹³ Idézi Csíkhelyi Lenke: Nemzeti és regionális tudat a bolgár és a macedón államfejlődésben. 53–54. p. *Pro Minoritate*, 2000/Nyár.

¹⁴ Idézi Csíkhelyi Lenke: i. m. 54. p.

gatni, ha csupán a szerb eszmét állítjuk szembe vele ... a szerb eszmének valamilyen szövetséges segítségére van szüksége, ami élesen szemben állna a bolgársággal, és olyan elemeket tartalmazna, amelyek képesek volnának magukkal ragadni a népet és a nép érzéseit, elszakítva őket a bolgárságtól. Ezt a szövetséget én a macedonizmusban látom, vagyis bölcs határokon belül a macedón dialektus és a macedón elkülönülés kultiválásában.” Novaković tehát tapasztalva, hogy a bolgár eszme, bolgár tudat gyökereket vert a makedóniai szlávok lakta területeken, ellenszerként a regionális sajátosságokon alapuló nemzeti önállóság, különállás tudatának kialakítását javasolta. A professzor 1888 májusában már arról írt a szerb kormánynak, hogy sikerült – a török cenzúra jóváhagyásával – a *Macedón ábécé a szerb írásbeliség és szerb nyelv terjesztésére Makedóniában* című könyvet kiadatniuk. A könyv 1889 májusában jelent meg, a Monasztiri és a Szaloniki vilajetben terjesztették, mivel ezekben azelőtt még nem voltak szerb iskolák. A szultán támogatását megnyerve egyébként szerb iskolák nyíltak Kumanovótól Szkopjéig, Kincsevótól Debarig.

Az iskolapropaganda kulcsfontosságúnak bizonyult. A bolgár, szerb és görög tannyelvű iskolák a három nemzet területi igényeit és politikai követeléseit igazoló érvek terjesztésében nagy szerepet játszottak. „Macedóniában a XIX. században a szerbek, a bolgárok és a görögök keresztény iskolákat alapítottak a törökkel szembenálló lakosság számára. Ha egy faluban véletlenül szerb nyelven folyt az oktatás, a következő nemzedék már fanatikus szerbekből állott.”¹⁵ Ugyanígy a görög iskolák görög, míg a bolgár iskolák bolgár indentitású egyéneket neveltek. Az iskolák működtetése egyértelműen a kulturális és a politikai befolyás erősítését szolgálta. A három nemzet képviselői a kialakuló bolgár, görög, szerb irodalmi nyelven hirdették, tanították, hogy Makedónia népe mindig is az adott nemzethez tartozott, s ezért kell újra egyesülniük.

A Makedóniában folytatott kulturális propagandát azonban az egymással rivalizáló nemzetek hasznosnak látták megtámogatni fegyveres tevékenységgel is. A különböző nemzetek fiaiból álló fegyveres csapatok, félkatonai alakulatok lényegében gerillaháborút folytattak egymással és a török birodalmi katonasággal. A XIX. század végére Makedónia változó intenzitású, de állandó fegyveres összetűzések színhelye lett.

A kisszámú makedóniai értelmiség több generációja került választút elé, hiszen a külföldi – a nyugati, valamint a szomszédos országokban működő – egyetemeken az akkori Európában hódító nemzeti eszmékkel is találkozhattak. A Makedóniába hazatérő elit megpróbálta kimunkálni a dicső – vagy annak hitt – múltra alapozott és pozitív jövőképet kínáló különféle nemzeti ideológiákat. Ebben segítségül hívták a népköltészetet és az ortodox nemzeti egyházak tanításait a valós vagy vélt középkori nemzeti nagyságról. A Balkán-félsziget középkori államalakulatainak visszaállítását a nemzetállami eszme segítségével hívásával kívánták véghezvinni a balkáni nemzeti elitek. A makedóniai elit tagjai kiálltak vagy a bolgár vagy a szerb vagy a görög nemzeti célok mellett. A makedóniai értelmiség jelentős része bulgáriai iskolákban és a szófiai egyetemen tanult, az exarchátus szerepének, a bolgár iskolák nagy számának s a nyelv, a népszokások, a népművészet, a népi hitvilág hasonlóságának köszönhetően. A hasonlóságának, de nem az azonosságának... A néprajzi különállást érzékeltették a Miladinov-fivérek által kiadott népdalgyűjtemények. Miladinovék a közölt népdalokat a Makedóniában élő bolgárok bolgár dalainak tartották. Ugyanakkor utaltak a makedóniai és bulgáriai dalok különbözőségére. Az sem mellékes, hogy a családi védőszent tisztelete a makedóniai ortodox szlávoknál rendkívül elterjedt volt, ahogyan a szerbeknél is, a bolgároknál azonban nem.

Makedónia 1893 és 1903 között

A makedóniai értelmiség meghatározó része tehát magát bolgárnak tekintette, nevezte. Mellettük azonban kialakult egy forradalmi elit is, akik magukat már makedóniakként, macedónokként határozták meg. Mozgalmukat a VMORO-t¹⁶ – a Belső Makedóniai-Odrini¹⁷ Forradalmi Szervezetet – 1893-ban Szalonikiben alapította néhány makedóniai szláv ortodox értelmiségi. A VMORO tagjai kezdetben nem akartak semmiféle – bolgárok, szerbek vagy görögök vezette – egységet, Makedóniát önálló, de legalábbis – a Török Birodalmon belüli – autonóm területként képzelték el. „Makedónia a makedóniaiaké” – szölte a jelszavuk, az olasz és más nemzeti mozgalmakat utánozva. A belső szervezet alapítói városi értelmiségiek voltak, majdnem mindegyikük az exarchátus alkalmazottja. Akadtak közöttük olyan nacionalisták, akik romantikus gondolkodásmódú összeesküvőként csupán a nemzeti felszabadítási harcok hagyományait kívánták követni. Voltak azonban olyan alapítók is, akik reálisan látták Makedónia különleges helyzetét. Elsődleges célként a Szaloniki, Monasztiri és a Koszovói vilajet egységes autonóm területté alakítását jelölték meg. Elképzelésük szerint a nagy belpolitikai önállósággal rendelkező terület élén egy keresztény kormányzónak kellett volna állnia. Mindez a szultáni abszolutizmust érdemben korlátozta volna. A belső szervezet programja a berlini kongresszuson – a nagyhatalmak által is – elfogadott alapelveken nyugodott, de megfogalmazói úgy vélték, hogy ezen reformokat csak Makedónia népének jól megszervezett – forradalmi – harca kényszerítheti ki. A belső szervezet ugyan Makedónia minden elnyomott lakójának érdekeit próbálta képviselni, de az első években inkább a bolgárok, legalábbis a bolgár tudatúak megszervezésére összpontosított. Ekkoriban tehát a VMORO – a makedóniaiság hangoztatása mellett – inkább bolgár karakterű szervezetként működött.

Míndeközben Bulgáriában – jelentős belpolitikai események hozadékaként – helyi egyletek, szervezetek sora alakult a Makedóniában élő elnyomott nemzettársak megsegítésére. Ezeknek az egyleteknek, szervezeteknek az összefogására, tevékenységük összehangolására alapították meg 1895-ben Szófiában a VMOK-t, a Legfelsőbb Makedóniai-Odrini Szervezetet, vagy más néven a Makedón Külső Szervezetet. A varhovisták¹⁸ Makedóniát mindenképpen Bulgáriához kívánták csatolni. Soraikban sok makedóniai menekült volt. Nemcsak a bolgár közvélemény, hanem a kormányzat és a hadsereg is nagy rokonszenvvel viseltetett a mozgalom iránt, ennek megfelelően anyagilag is támogatták őket.

A belső szervezet és a varhovisták eleinte bizonyos területeken együttműködtek. A varhovisták jó néhány tagja egyébként sem akart Szófia bábjaként működni, sőt az autonómista frakció még 1895 decemberében a VMORO-hoz csatlakozott. A bebörtönzött bolgár vagy macedón hazafiak kiszabadítását mindkét mozgalom fontosnak tartotta. Ugyanakkor a mozgalmak holdudvarában szerveződtek fegyveres alakulatok, amelyek főként az Oszmán Birodalom katonái ellen harcoltak. Ezt olykor egymással szövetségben tették, de gyakran megesett, hogy szembekerültek.

¹⁶ A VMORO, VMRO a bolgár, míg az IMORO és az IMRO az angol és a német megfelelő rövidítése. A szakirodalomban többnyire ezen a néven találjuk meg a szervezetet, pedig 1893-ban Bolgár Makedóniai-Odrini Forradalmi Bizottságként (BMORK) alakult meg. 1902-ben változtatta meg a nevét Titkos Makedóniai-Odrini Forradalmi Szervezetre (TMORO), s csak 1905-től beszélhetünk VMORO-ról, illetve – a Trákia képviseletéről lemondó – VMRO-ról.

¹⁷ Odrin (bolg.), Edirne (tör.), Jedrene (szerb), Adrianopolis (gör.), Drinápoly (magy.)

¹⁸ A bolgár „legfelsőbb” (varhoven) jelző után röviden.

A belső szervezetet több kérdés is megosztotta. Vitákat váltott ki az esetleges külső – bolgár – segítség elfogadása. A belső szervezetben működött egy radikális demokrata szárny, amelyik feltétlenül meg kívánta őrizni a mozgalom teljes önállóságát. E szárny befolyása a századfordulóra megnőtt. A bolgár közvetítéssel Makedóniába is eljutó szocialista ideológia hívei is többnyire közülük kerültek ki, s a baloldali gondolatok, eszmék hatására új autonómia-koncepciót dolgoztak ki, amelyet a belső szervezet el is fogadott. A Török Birodalmon belül elérendő közigazgatási autonómiát az egységes Makedónia teljes önállósága, függetlensége felé vezető út egyik állomásaként képelték el. A legideálisabb – létrehozandó – államformának a demokratikus köztársaságot jelölték meg, a Makedóniát lakó összes etnikum (és vallás-etnikum)¹⁹ – nemcsak a makedóniai szlávok – teljes emancipációjával, politikai felszabadításával számolt. A függetlenség mint cél és az összes etnikum kihangsúlyozása egyértelműen a mozgalom bolgár karakterének rovására ment. A belső szervezet új alapszabályában benne is foglaltatott, hogy tag lehet minden makedóniai vallására és anyanyelvére tekintet nélkül, ha a legfontosabb célokért hajlandó harcolni. A belső szervezet reformer vezetői úgy gondolták, a jövőendő Makedóniájában mindegyik etnikumnak (és vallás-etnikumnak) egyenlő jogokkal rendelkezve kantonokba²⁰ kell szerveződnie, ahol a közügyekben a többségi akarat döntene. A belső szervezet szocialistái és szocialista szimpatizánsai azt tartották, hogy a politikai szabadság – akár forradalommal történő – kivívása után társadalmi átalakulásnak kell következnie, hiszen egy demokratikus köztársaság létrehozása ez utóbbit feltételezi. E csoport fellépett szervezetük addigi zártságának megszüntetése mellett, s annak tömegmozgalommá való megszervezése érdekében. Megjegyzendő, hogy az új koncepció kidolgozóai az addigi balkáni nemzeti mozgalmak elképzeléseitől eltérően nem egy nemzetállam létrehozását célozták meg. Az előbb kibontakozó balkáni nemzeti mozgalmak fő célja az volt, hogy a nemzetállam határai essenek egybe a nemzet hatáiraival. Ezzel szemben a belső szervezet a történeti és gazdasági szempontból szerves egységnek, lényegében egy régióknak tekintett Makedónia egyben tartásával kívánt a monarchiáktól eltérő berendezkedésű államot létrehozni, mégpedig olyat, amelyik az összes etnikum – vagy egyszerűen a lakosság – számára sokkal méltányosabb és jobb életfeltételeket biztosít. A koncepció kidolgozóai pedig úgy gondolták, hogy egy egységes és demokratikus Makedónia lehetne a modellje a balkáni államok új alapokra helyezett együttműködésének, sőt egy föderáción vagy legalább egy konföderáción belüli egyesülésének.²¹

A belső szervezet balszárnyának vezetői tehát a török birodalmi keretek szétfeszítését Makedónia egységének és multietnikus jellegének fenntartásával képelték el. Ez azt is jelentette, hogy a belső szervezet hangadói nem tervezték – sőt elítélték – a balkáni nemzetállamok addigi jól bevett gyakorlatát, a muzulmán lakosság, s a más nemzetiségűek elűzését vagy erőszakos asszimilációját. Ennek jelentősége vitathatatlan, ugyanis a kor balkáni nacionalistáinak még a liberálisabb képviselői is úgy vélték, hogy államaik modernizálásához elengedhetetlen a – szerintük nem európai karakterű – muzulmánok el-

¹⁹ Például a pomák népességre a vizsgált korszakban a vallás-etnikum kifejezés alkalmazható.

²⁰ Svájci mintára.

²¹ A balkáni föderációs, konföderációs tervekkel kapcsolatban megjegyzendő, hogy még a nemzetállamok kialakításának, terjeszkedésének szükségszerűségét hirdető ún. nagy eszmékkel összefüggésben is megfogalmazódtak a Balkán-félsziget egészének összefogását célzó elképzelések, programok, a nagyhatalmakkal szembeni kiszolgáltatottság érzése s az etnikumok kevertsége miatt.

kergetése. A belső szervezet balszárnya tehát – szocialista eszméktől is vezéreltetve – a nemzeti, nemzetiségi kérdéseket egy új társadalmi berendezkedés s egy új államforma létrehozása révén kívánta megoldani. A függetlenség viszont csak a lakosság tevékeny részvételével látszott kivívhatónak. A belső szervezet a szabadsapatok rajtaütései helyett egy általános népfelkelés megszervezését tartotta szükségesnek.

A bolgár kormányzat nem tudta a belső szervezet szervezkedését letörni, ugyanis a mozgalomnak sok bolgár állampolgárságú tagja is volt. Pedig Bulgáriában ekkoriban – s még egy jó ideig – a macedónkérdés határozta meg leginkább a külpolitikát. A bulgáriai politikai erők, ha másban nem is, de abban egyetértettek, hogy Makedónia – és Trákia – Bulgáriát illeti. E területek Bulgáriához való csatlósáshoz azonban nagyhatalmi segítségre volt szükség.²²

Az 1901 decemberében megalakult Danev-kormány²³ orosz orientációjú külpolitikát folytatott. Ferdinánd²⁴ bolgár fejedelem és Danev miniszterelnök 1902 májusában ellátogatott Szentpétervárra, ahol aláírtak egy nyíltan Románia-ellenes orosz–bolgár katonai szövetségi szerződést. A bolgárok sokat reméltek az orosz szövetségtől, ám csalódnuk kellett.

A varhovisták – a makedóniaknak orosz segítséget ígérgetve – a Bulgáriával történő egyesülés céljából egy nagy támogatottsággal bíró felkelés előkészítésébe kezdtek. A bolgár kormányzathoz hasonlóan azonban nem vették figyelembe, hogy az oroszok a többi európai nagyhatalom határozott ellenkezése miatt nem avatkozhatnak be a Balkánon. A bolgár uralkodó és a kormányzat a varhovistákkal együtt így is a makedóniai felkelés kirobantása mellett tette le a voksát. Ugyanakkor Bulgária – nehéz gazdasági helyzete miatt – nem tudott katonai segítséget nyújtani.

A varhovisták 1902. szeptember 23-án – komolyabb előkészületek nélkül – kirobbantották a felkelést a bolgár határhoz közeli területeken. A cél Makedónia átmeneti autonómiájának kivívása, majd a terület Bulgáriával való egyesítése volt. A Gorna Dzsumaja-i felkelést azonban a török csapatok rövidesen vérbe fojtották. Ez a kudarc tovább növelte a két nagy makedóniai szervezet közötti szembenállást. A VMORO 1903. január 2–4. közötti szaloniki kongresszusán azonban az – immár a belső szervezet által irányítandó – újabb felkelés kirobantását támogatók kerültek többségbe. Az 1903. május 3-án megalakult, Petrov²⁵ vezette bolgár kormány – reálpolitikai megfontolásokból – megpróbálta a belső szervezetet erről lebeszélni. Az új kormány nem folytatott oroszbarát külpolitikát. Ráadásul jól mérte fel Bulgária gazdasági teljesítőképességét és katonai erejét, így azt javasolta a VMORO-nak, a makedóniai felkelést legkorábban 1905-ben robbantsák ki, kilátásba helyezvén, hogy ekkortól a bolgár kormányzat – és esetleg a hadsereg – is hathatós segítséget nyújt.

A belső szervezet mégis a fegyveres harc megkezdése mellett döntött. 1903. augusztus 2-án, Illés napján – Ilinden – a Monasztíri vilajetben, ezt követően pedig augusztus 19-én, Urunk színévaltozása napján Trákiában Drinápoly központtal kitért a felkelés. Az Illés- és Urunk színévaltozása napi felkelésbe a VMORO vezetői megpróbálták valameny-

²² 1897 áprilisában II. Miklós és I. Ferenc József – a balkáni status quo fenntartása érdekében – többek között megállapodott abban, hogy a macedónkérdést sem Oroszország, sem az Osztrák–Magyar Monarchia nem használja ki a saját érdekében.

²³ Sztojan Danev, a Progresszív Liberális Párt vezetője.

²⁴ Uralkodott: fejedelemként 1887–1908, királyként 1908–1918.

²⁵ Petrov tábornok, párton kívüli miniszterelnök. Kormányára a sztambuloi Népi Liberális Párt politikusaiból állt.

nyi etnikumot bevonni. Ez a kísérlet sem járt eredménnyel. Krusevo városában viszont rövid időre – augusztus 4-től 12-ig – sikerült egyfajta népi hatalmat teremteni. A hatalom gyakorlásában ugyanis a macedónok mellett az albánok és az aromunok vezetői is helyet kaptak. (Egyes macedón történészek úgy vélik, hogy a „Krusevói Köztársaság” volt az első kísérlet a modern kori macedón államiság megteremtésére.)

A felkelők a Monasztiri vilajet, sőt a Drinápolyi vilajet Lozengradi körzetének nagy részét hatalmuk alá vonták. A török hadsereg azonban decemberre – kegyetlenkedésekkel – letörte a felkelést. Sem az Osztrák–Magyar Monarchia, sem Oroszország nem kívánt beavatkozni a konfliktusba, de 1903 októberében Müzstegben megállapodtak, hogy együttes fellépésükkel kikényszerítene a török kormányzattól bizonyos reformokat, így Makedónia (és Trákia) korlátozott autonómiájának biztosítását. A szultán végül elfogadta a kezdeményezés hatására a nagyhatalmak által kidolgozott reformprogramot, s így Makedónia, vagyis a területén található három vilajet a Török Birodalom különálló főkormányzósága lett. Az európai nagyhatalmak nevében a Monarchia és Oroszország egy-egy delegátust vagy meghatalmazottat küldhetett a törökök által kinevezett főinspektor vagy főkormányzó mellé. A delegátusok feladata a nem muzulmán lakosság helyzetének javítását célzó reformok – így a vallástól független állampolgári jogegyenlőség bevezetésének, a földosztásnak, Makedónia etnikai alapon való körzetekre osztásának,²⁶ valamint a helyi pénzügyek külföldi segítséggel történő rendbetételének – ellenőrzése volt. A török katonaság kegyetlenkedéseinek megelőzésére és a helyzet normalizálásának elősegítésére nemzetközi tisztikar vezette csendőrséget állítottak fel. A rendezés azonban hamarosan kudarcba fulladt, s lényegében egyik reformot sem sikerült végrehajtani. A kialakult helyzetet az ellenérdekelt felek egyike sem tartotta elfogadhatónak,²⁷ a bolgárok, sőt a szerbek és a görögök félkatonai alakulatoknak nyújtott – anyagi, katonai – segítségét pedig a nemzetközi szervezetek nem állt módjában és jogában (!) megakadályozni, így a különböző szabadsapatok újra aktivizálódtak.

Az Illés-napi felkeléstől az I. világháború végéig

A müzstegi egyezmény és a reformok bevezetésének kísérlete tehát csak elodázta a macedónkérdés valós megoldását, pedig a török kormányzat 1905-ben még abba is beleegyezett, hogy Makedónia pénzügyeit nemzetközi ellenőrzés mellett intézzék.

Az Illés-napi felkelés veresége után a VMORO végképp két markáns táborra szakadt. Az erősebb szárny célja a Bulgáriával való egyesülés lett. A belső szervezet radikális baloldali – lényegében szocialista – szárnya a programját továbbra is vállalta. Sőt az ifjú-török forradalmat követően a radikális baloldaliak megalapították a Népi Föderatív Pártot. Ennek vezetői olyan Makedóniát képzeltek el, ahol az összes lakos – a vallási, anyanyelvi, nemzeti különbözőségek ellenére – egy demokratikus közösségben élhet.

A belső szervezet tehát már 1903 után erősen megosztott lett. A felkelés nem csökkentette a feszültséget Bulgária, Szerbia és Görögország között sem. Makedónia – különösen annak szláv – lakosságára azonban rendkívüli hatást tett az 1903-as

²⁶ A nemzetiségi viszonyok lehetőség szerinti figyelembevételére helyezték a hangsúlyt.

²⁷ Bulgária, Szerbia, Görögország egyaránt a zavaros helyzet fenntartásában volt érdekelt, míg az európai beavatkozás ellen a törökök többször tiltakoztak.

²⁸ Az 1991-ben megalakult Macedón Köztársaság alkotmányának preambulumban az új államot a „Krusevói Köztársaság” jogutódjának nyilvánítják.

eseménysorozat.²⁸ Az itt élők regionális öntudatát a bátor kiállás példája a politika színpadán kétségkívül megerősítette. A Bulgária-barát makedóniai szlávok jelentős része számára is nyilvánvalóvá vált, hogy a – velük legközelebbi rokonságban álló – bolgárok államához 1878 után most sem csatlakozhatnak. Példákkal alátámaszthatóan²⁹ körükben felerősödött a külön makedóniai, macedón politikai szerepvállalás szükségszerűségének érzése, egyfajta karakteres macedón öntudatot alakított ki. Ezt szinesítette a szerbek – már vázolt – kulturális missziója, amely számos makedóniai szlávot szerbbé nevelt, és még sok helyi szlávot az öntudatában elbizonytalanított.

Az olasz–török háború és az albániai események a balkáni államokat felbátorították. Bulgária, Görögország, Szerbia és Montenegró 1912-ben szövetséget kötöttek.³⁰ Céljuk az európai török területek felszabadítása és egymás közötti felosztása volt.

Az 1912. március 13-án kötött – a Balkán Szövetséget megalapozó – szerb–bolgár barátsági és szövetségi szerződésben a két fél hivatalosan Makedónia autonómiáját követelte a Portától. A titkos záradékban azonban a terület – szerb igény szerinti – felosztásának, illetve – bolgár igény szerinti – függetlenségének alternatívája szerepelt. 1903 után a két ország közötti kapcsolatok ugyan némileg javultak, de Makedónia felosztásának ügyében igen nehezen állapodtak meg. A bolgár fél az autonóm Makedónia létrehozását szorgalmazta, úgy tervezvén, hogy az majd csatlakozik Bulgáriához. Szerbia viszont a terület felosztása mellett kardoskodott. A szerződésben végül a felek megállapodtak a vitatott területek felosztásában. E szerint a Sar-hegységtől északra fekvő terület Szerbiát illeti, Bulgária leendő északnyugati határa pedig a Golem-csúcstól egészen az Ohridi tóig húzódna. A középső – a Sar-hegységtől és a szkopjei Cserna Gorától délre fekvő – vitatott szkopjei körzet hovatartozásának majdani eldöntését az orosz cárra bízták.³¹

A bolgárok eleinte arra hivatkozva, hogy a makedóniai szlávok bolgárok, egész Makedóniára igényt tartottak. A hivatalos bolgár politikában ekkorra azonban már két irányzat képviseltette magát. Az egyik irányzat képviselői mereven elzárkóztak az osztozkodástól, míg a másik tábor belátta, hogy a bolgároknak Makedónia nagyobbik részét csak a rivális országokkal megegyezve lehet megszerezni. Makedónia területének tervezett bolgár–szerb felosztásán kívül azonban nem született előzetes megállapodás Trákiáról, Epiruszról és Albániáról. Sőt a szerződés Makedóniára vonatkozó részéről Görögország – feltehetően – nem tudott.

Október 8-án kitört az első Balkán-háború. A több frontot nyitó keresztény erőkkal szemben a török hadsereg több csatát veszített. A súlyos vereség miatt a Porta november 4-én az európai nagyhatalmak közvetítését kérte. December elejére Görögország kivételével mindegyik támadó országgal fegyverszünetet kötöttek. 1913 elején kiújultak a harcok, ám – újabb vesztes csaták miatt – a török hadsereg kapitulálni kényszerült.

Az új balkáni országhatárokat a nagyhatalmak az 1912 decemberében kezdődő londoni konferencián kívánták megállapítani.³² A bolgár–görög és a bolgár–szerb határ kijelö-

²⁹ Dimitar Blagoev 1907-ben – tehát még Pirini-Makedónia Bulgáriához csatlakozása előtt – a bolgár parlamentben kijelentette, hogy ő nem bolgár, hanem makedóniai szláv.

³⁰ Balkán Szövetség, más néven Balkán Liga.

³¹ Azt is írásba foglalták, hogy a Török Birodalom ellen hamarosan megindítandó háborúban Bulgária 200 ezer, míg Szerbia 150 ezer katonát állít ki.

³² A Török Birodalom új hatáiról és a független albán állam létrehozásáról ld. Jelavich, Barbara: i. m. II. 92–96. p.

léséről azonban a szövetséges balkáni államoknak egymás között kellett volna megállapodnia, illetőleg az említett makedóniai területsáv esetében a cárnak kellett volna döntenie. A vitatott területek tárgyalásos úton való felosztására és a döntőbíráskodás igénybevételére azonban már egyik fél sem gondolt komolyan. A szövetségesek mindegyike akkora területet igyekezett uralma alá vonni, amekkorát csak tudott. A bolgárok főként keleten, Drinápoly környékén harcoltak a törökökkel, így Szerbia gyakorlatilag egész Vardar-Makedóniát megszállhatta. Ezek után a Bulgáriával 1912 márciusában kötött szerződésről „megfeledezett.” Szaloniki és környéke, tehát Égei-Makedónia hovatarozásának kérdésében pedig a görögök kerültek szembe a bolgárokkal. Szerbia és Görögország Makedóniát immár nem etnikai alapon, hanem annak tényleges megszállása alapján kívánta felosztani. Az így ellenséggé váló Bulgária letérésére Görögország és Szerbia 1913 elején titkos katonai paktumot kötött. Románia – amely nem csatlakozott a Balkán-szövetséghez – ezt látva területi igényekkel, Dél-Dobruzsza³³ átengedését követelve lépett fel Bulgáriával szemben. Ezek után Bulgária erre 1913. június 29-én hadüzenet nélkül megtámadta Szerbiát és Görögországot. A második Balkán-háborúban a szerbek és a görögök szövetségeseiként harcoltak a románok, a törökök és a montenegróiak. A bolgárok vereséget szenvedtek. Az augusztus 10-én aláírt bukaresti béke arra kötelezte Bulgáriát, hogy Drinápoly és környékét adja vissza a Török Birodalomnak, míg Dél-Dobruzsát engedje át Romániának. A bolgár–görög és bolgár–szerb határt úgy húzták meg, hogy Bulgária csak Makedónia legkeletibb részét, a mindössze 6 800 négyzetkilométeres Pirini-Makedóniát kapta meg, valamint Trákia – Égei-tengeri kijáratot biztosító – középső sávját.

Makedónia legnagyobb része, Égei-Makedónia (34 200 négyzetkilométer), valamint Nyugat-Trákia Görögország, Vardar-Makedónia (25 800 négyzetkilométer) Szerbia része lett.³⁴ A határok 1913-as meghúzásánál az akkori erőviszonyok döntöttek, hatalompolitikai, nem pedig etnikai, nyelvi, vallási, történelmi szempontok érvényesültek.

A bukaresti béke a bolgár politikai elitet és közvéleményt egyaránt sokkolta, s a bolgár külpolitika fő irányító elve a revansvágy lett. Nem csoda, hogy az oroszbarát kormány már 1913-ban megbukott, és az ország a központi hatalmakhöz közeledett.

Az I. világháborúban a balkáni fronton – többek között – Makedónia és Trákia megszerzéséért, illetve megtartásáért folyt a küzdelem. A bolgár uralkodó 1915-ben – a közvélemény tiltakozása dacára – szövetséget kötött Németországgal. Bulgária októberben csatlakozván a központi hatalmakhöz megtámadta Szerbiát. Az ezt megelőző tárgyalások során a központi hatalmak jogosnak ismerték el a bolgár állam igényét Vardar-Makedóniára, és megígérték, hogy nem provokált román és görög támadás esetén a bolgár területi követeléseket Romániával és Görögországgal szemben is támogatják.³⁵ Bulgária fő céljaként az 1913-as bukaresti béke területi előírásainak teljes érvénytelenítését, valamint „etnikai-történelmi határainak” kivívását jelölte meg. Lényegében a „San Stefano-i Bulgária” helyreállítása lett a bolgár politika fő célkitűzése.

Bulgária 1915 végén megszállta Vardar-Makedóniát, 1916 végén pedig Dél-Dobruzsát, amelyet az 1918-as bukaresti békében szerződés szerint is megkapott. Bulgária Trákia Görögországhoz tartozó részét és Égei-Makedónia északkeleti felét is magának

³³ Dél-Dobruzsza ekkor bolgár és török többség által lakott terület volt.

³⁴ Ld. Pándi Lajos: i. m. 226. p. Albánia is kapott Makedóniából egy 0,5 ezer négyzetkilométer nagyságú területet.

³⁵ Eközben Törökország elvi hozzájárulását adta kisebb bolgár–török határmódosításhoz.

követelte. 1915 végén a bolgárok bevonultak ezen területekre, de az antantcsapatok által védett Szalonikit nem tudták elfoglalni.³⁶

A bolgár front azonban 1918 kora őszére összeomlott, s Bulgária szeptember 29-én aláírta a fegyverszünetet. Az 1919. november 27-én aláírt neuilly-i békében a vesztes Bulgária lemondott a háború alatti összes területi hódításáról, sőt 1913-as területének néhány peremvidékét is köteles volt átengedni egyes szomszédainak.

Megjegyzendő, hogy Rudolf Kjellén svéd földrajztudós 1916-ban alkotta meg a később sokszor emlegetett „liszt-metaforát”. „A macedóniai boszorkányfüst színjátékából indulunk ki, a bolgárok és a szerbek közötti mai vita gyújtópontjából. Mindketten a nemzetiség zászlaját vonták fel igényeik igazolására. Ezen a helyen a torlások (sic!) népe lakik, amelynek tagjai maguk sem tudják, vajon szerbek vagy bolgárok-e ... , (akik) alapjában véve olyanok, mint az a liszt, amelyből éppen olyan kalácsot lehet sütni, amelyet csak akarunk, ha majd egyszer döntés születik az állami hovatartozás kérdéséről.”³⁷ A svéd tudós – hiányos ismeretei ellenére – jól érzékelt, hogy a makedóniai szlávok hovatartozásának tudata még igen képlékeny, lényegében kívülről alakítható. Az idő – részben – őt igazolta...

(A következő számban folytatjuk!)

³⁶ A bolgár hadügyminisztérium 1918. szeptemberi adatai szerint a hadsereg Macedón Hadosztályában és más hadosztályaiban összesen 22 445 macedón szolgált. A Macedón Hadosztály egyébként folyamatosan növelte az állományát a szerb és a görög hadseregből dezertálókkal.

³⁷ Idézi Troebst, Stefan: i. m. 48. p.